

Tengely Adrienn:

A Mária-kongregációs könyvtárak a 20. század első felében

Absztrakt: A 20. század első felében a hitbuzgalmi társulatok, elsősorban a Mária-kongregációk jelentős kulturális tevékenységet fejtettek ki, melynek legfőbb színterei a kongregációs könyvtárak voltak. Ezen könyvtárak hármas célt szolgáltak. Egyrészt a kongreganisták életéhez hozzátartozott a lelkiélettel foglalkozó művek tanulmányozása, másrészt a könyvtárak lehetőséget nyújtottak a kongregációkba tömörülő katolikus elit műveltségének emelésére, harmadrészt pedig a 20. század elején a katolikus élet egyik alapvető kívánalmaként jelent meg a katolikus irodalom és sajtó pártolása és ezzel párhuzamosan az erkölcs- és vallásellenesnek tartott kiadványok elutasítása, melyek legcélravezetőbb módja a saját könyvtárak működtetése volt.

Abstarct: In the first half of the 20th century the devotional societies, first of all the Mary-congregations expounded a considerable cultural activity whose the principal scenes were the congregation libraries. These served a triple aim. On the one hand the members of the congregations were necessary to read books about the spiritual life, on the other hand the libraries afforded the opportunity to the development of the education of the Catholic élite and third the requirement of the Catholic life was the favour of the Catholic literature and press and the refusal of the immoral and anti-religious works. These were the most simply achievable with own libraries.

A 20. század első felében a közösségi művelődés történetének még nagyon sok eleme feltáratlan, különösen igaz ez az egyházak esetében, mellyel kutatás még alig foglalkozott (Juhász – Simándi 2008). Bár a gyakran egyházi szervezésű népfőiskolák szerepe a kor művelődésében ismert, azonban ezzel szemben a hitbuzgalmi társulatok ilyen irányú munkája teljesen feltáratlan, holott ezek – különösen a Mária-kongregációk – szintén jelentős mértékű kulturális tevékenységet fejtettek ki, melynek legfőbb színterei a kongregációs könyvtárak voltak.

A Mária-kongregációk

A Mária-kongregációk a 20. század egyik legnépszerűbb katolikus hitbuzgalmi társulatainak számítottak, melyek egyedi sajátossága volt, hogy a legtöbb társulattal szemben kizárólag egyazon nemű, korú, illetve társadalmi helyzetű és műveltségű tagokat tömörítettek. A kongregációk elsődleges célját a személyes vallásosság és lelkiélet elmélyítése jelentette elsősorban Szűz Mária erényeinek követése által. Emellett a jezsuita szellemi irányítás következtében feladatuk volt a katolikus társadalmi elit kinevelése is, ezért ez a társulati forma elsősorban a felső- és középrétegekben, illetve a középiskolákban vált népszerűvé (Bangha 1911:3–9, 16–23; Löffler 1925:8–67; Kongreganisták kézikönyve 1937:3–5, 84–86).

A szervezet eredete a 16. századba nyúlik vissza: 1563-ban Jean Leunis páter a római jezsuita kollégiumban egy ifjúsági Mária-társulatot alapított a buzgóbb tanítványok számára, melyet XIII. Gergely pápa 1584-ben jóváhagyott. A Mária-kongregációk hamarosan az egész katolikus világban elterjedtek, de már nemcsak az ifjúság körében, hanem a társadalom szélesebb

rétegeiben is. A kongregációk a barokk kori Magyarországon is az egyik legnépszerűbb társulati formának számítottak. II. József ugyan a többi társulattal együtt ezeket is feloszlatta, de a 19. század végétől a katolikus megújulás éveiben újra elterjedtek (Mohl 1898; Löffler 1925:68–83; Hermann 1973:332, 373, 442, 496; Tüskés – Knapp 1992:28, 33–34; Petruch 1992: I. 141–142, 260–261; Petruch 1994: II. 161–168, 335–348).

A kongregációs könyvtárak előzményei és céljai

Már egyes barokk Mária-kongregációk is jelentős könyvkiadási és terjesztési tevékenységet folytattak (Kádár 2013), a 20. század elején pedig már általános kívánalomnak számított, hogy a kongregációk saját könyvtárral rendelkezzenek, még ha ez igen szerény méretű volt is. *„Az olvasmány a szellem tápláléka s aki egészségtelen táplálékot szeret, maga sem lehet egészséges. Ezért helyez a kongregáció nagy súlyt arra, hogy a kongreganisták minél több jót s minél kevesebb rosszat olvassanak.”* – fogalmazta meg Bangha Béla páter (Bangha 1941:375).

A kongregációs könyvtárak hármas célt szolgáltak. Egyrészt a kongreganisták életéhez kötelezően hozzátartozott a lelkiélettel foglalkozó, a vallásos érzést elmélyíteni hivatott művek tanulmányozása, mely saját könyvtár működtetésével volt a legegyszerűbben kivitelezhető (Kongreganisták kézikönyve 1910:244.; Kongreganisták kézikönyve 1937:73–74). Másrészt a könyvtárak lehetőséget nyújtottak a kongregációkba tömörülő katolikus elit műveltségének emelésére: *„nálunk, hívő katolikusoknál, nagy hiba, hogy sokan vannak közülünk, akik lelkük művelésre s tudásuk gyarapítására nem fordítanak elég időt s fáradságot. Pedig ez nem helyes; nem szabad megengedni, hogy a vallás ellenségei képzettség és olvasottság dolgában túlszárnyalják a vallásosakat.”* (Bangha 1941:376) Harmadrészt pedig a 20. század elején a katolikus élet egyik alapvető kívánalmaként jelent meg a katolikus irodalom és sajtó pártolása és ezzel párhuzamosan az erkölcs- és vallásellenesnek tartott kiadványok elkerülése, sőt, bojkottja, hisz *„az ellenség hitünk és katolikus erkölcsünk várát főleg a gonosz sajtóval és irodalommal ostromolja”.* (Bús 1927:134) Ez a kívánalom a Mária-kongregációk körében is erőteljesen jelentkezett: *„Amennyire azonban iparkodik a kongregáció, hogy tagjainak jó könyveket adhasson kezébe, ép [sic!] oly gondossággal óvja tagjait a jó erkölcsöt rontó rossz könyvek olvasásától. A kongregáció hű tagjai nemcsak maguk fognak óvakodni az ilyen könyvek vagy újságok olvasásától, még inkább a járatásától, hanem úgy tanuló éveikben, mint később is oda fognak hatni, hogy mások se olvassák azokat!”* (Az Erősség Tornyáról elnevezett 1908:6) Ennek legcélravezetőbb módja olyan saját könyvtárak létrehozása volt, amely ellenőrzötten csak a „jó” sajtót és irodalmat tartalmazta, szemben a nyilvános könyvtárakkal (Bús 1927:134–139).

A könyvtárak megszervezése

A fenti okokból kifolyólag a könyvtárak megszervezésére rendszerint nem sokkal az egyes kongregációk megalapítása után sor került, általában könyv- és pénzadományok segítségével. Például a pécsi Miasszonyunk rendi Tanítónőképző Intézet 1901-ben alakult Mária-kongregációja esetében a társulatot felkaroló iskolai vezetőség hamarosan tervbe vette a kongregációs könyvtár létesítését is a tagok szellemi és lelki szükségleteinek kielégítésére. 1903 januárjában kezdték meg a gyűjtést és egy hónap múlva – a vásárolt könyvekkel együtt – már 230 kötettel büszkélkedhettek, melyek egy részét adományként kapták, más részét pedig vásárolták. Az 1906–1907-es tanévben Dulánszky Mária, a kongregáció zászlóánya 50 koronás

adományából ismét jelentősen gyarapodott a könyvtár, így 1908-ben már háromszáz kötetből állt. Beszerzések és ajándékozások az elkövetkező években is történtek, így a könyvtár állománya folyamatosan gyarapodott (Szentkirályi 1908:160; A Miasszonyunkról nevezett 1907:19–20.; A Miasszonyunkról nevezett 1914:51–52.; A Miasszonyunkról nevezett 1915:42–43). Hasonlóképpen a Miasszonyunk rend Belső Polgári Iskolájában két évvel később, 1903-ban megszerveződött kongregáció szintén rendelkezett saját könyvtárral, melyet adományokból létesítettek a társulat megalakításával egy időben (Szentkirályi 1908:175–176; A Miasszonyunkról nevezett 1904:21–25; A Miasszonyunkról nevezett 1913:18–19). A zárdában 1906-ban a Külső Polgári Iskolában is megalakult a kongregáció, mely szintén azonnal megszervezte saját külön könyvtárát (A Miasszonyunkról nevezett 1907:23–24). De nemcsak az iskolai, hanem a felnőtt kongregációknak is volt saját könyvtára. Például ugyanitt a Felnőtt Leányok Szent Ágnesről nevezett Mária-kongregációja rendelkezett egy „*jelentős terjedelmű*” könyvtárral – mely állományát farsangi műsoros teadélutánjaik bevételéből gyarapították –, csakúgy, mint az Úrinők kongregációja (Szent Ágnes Mária-kongregáció 1931:5; A Pécsi Uri Nők 1931:4.; Pécsi Úrinők 1941).

A könyvtárak állománya

A kongregációs könyvtárak meglehetősen szerény méretűek voltak, általában pár száz kötetből álltak, például a fentebb említett három iskolai kongregáció könyvtára 1908-ban összesen csupán mintegy ötszáz könyvet tett ki (Szentkirályi 1908:160, 184). Hasonlóképpen Pécsen a Püspöki Tanítóképző Intézet Mária-kongregációjának könyvtára 1906–07-ben 130 kötetből állt, a következő évben pedig 164 kötetet számlált (A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1907:14–16; A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1908:8–11). Ezzel szemben a pécsi Úrinők kongregációja viszonylag gazdag könyvállománnyal rendelkezett: az 1940-es évek elején 800 kötetből állt (Pécsi Úrinők 1941).

A kongregációs könyvtárak állományát szigorúan ellenőrizték, nehogy véletlenül a tagok kezébe nem illő olvasmány kerüljön be, a társulat papi igazgatója, a prézes beleegyezése nélkül egy kötetet sem lehetett állományba venni (Kongreganisták kézikönyve 1937:129). A fentebb ismertetett céloknak megfelelően a kongregációs könyvtárak állományát lelkiélettel foglalkozó munkák, tudományos vagy ismeretterjesztő művek, illetve a konzervatív ízlésvilágot tükröző, sokszor vallásos témájú szépirodalmi művek alkották.

A lelki olvasmányt a kongregációk szabályzatai is előírták, bár a források szerint voltak társulatok, amelyekben erre nem helyeztek túl nagy hangsúlyt, holott Bangha Béla páter szerint „*a lelkük rendszeres ápolás és öntözés nélkül elszárad; a lelki olvasmány az, amely által mindig új és új meleg eső járja be az Úr Jézus vetését*” (Bangha 1941:376; Kongreganisták kézikönyve 1910:244; Kongreganisták kézikönyve 1937:73–74). A kongregációs életet irányító jezsuiták úgy vélték, hogy a rendszeres lelki olvasmány azért fontos, mert állandóan vallásos érzelmek között tartja a kongreganistákat és mindig új témát szolgáltat az elmélkedéshez. Leginkább az evangéliumokból, Szent Pál leveleiből, Szalézi Szent Ferenc műveiből, Kempis Tamás Krisztus követése, illetve Rodriguez Alfonz A keresztény tökéletesség gyakorlása című munkáiból, vagy esetleg a szentek életéből ajánlottak olvasni naponta egy-egy fejezetet. Úgy gondolták, hogy hatékonyabb, ha a kongreganisták nem egyszerre olvasnak sokat a lelki könyvekből, hanem gyakran kevesebbet (Bangha 1941: 376–377; Kongreganisták kézikönyve 1910:244; Kongreganisták kézikönyve 1937:73–74).

A tudományos és ismeretterjesztő művek esetében elsősorban a hittudományi munkák számítottak fontosnak. Bár egy művelt embernek természetesen tisztában kellett lennie a

természet- és társadalomtudományos eredményekkel is, de a jezsuiták szerint a kongreganistáknak elsősorban a hittudományban kellett jártasnak lenniük, természetesen mindenkinek a maga szintjén: a magas iskolai végzettségű úriembereknek a modern tudomány és a vallás kapcsolatát taglaló műveket ajánlották, míg az alacsonyabb műveltséggel rendelkezőknek, illetve az iskolásoknak az általános műveltséget elmélyítő, tudományos ismeretterjesztő jellegű könyveket, illetve a hitvédelmi irodalmat javasolták (Bangha 1941: 377–379).

A szépirodalmat sem tartották elvetendőnek, mivel „egy-egy jó költemény, elbeszélés, regény rendkívül erős nevelő hatással lehet, finomítja a lelket s megtanít az élet mélyebb ismeretére” (Bangha 1941:379). Azonban a szórakoztató olvasmányok kiválasztását rendkívüli odafigyelést igénylő kérdésnek tartották, ugyanis ezek esetében volt a legnagyobb esély – és kísértés – arra, hogy erkölcsstelennek tartott könyvek kerülnek a kongreganisták, főleg a fiatalok kezébe. Erősen óvták a kongreganistákat az olyan modern írók – például az érzéki jeleneteivel a korban nagy botránkozást kiváltó Zola – munkáitól, akik olyan témákat jelenítettek meg, „amelyekről tisztességes emberek beszélni sem mernek”. Ezzel szemben főleg az elkötelezett katolikus szerzőket ajánlották, vagy legalábbis olyan írókat, akik a konzervatív irodalmi hagyományok letéteményesei voltak, például Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Tormay Cécile, Gulácsy Irén (Bangha 1941: 379–381; Kongreganisták kézikönyve 1937:110; Bús 1927:134–139).

Az egyes kongregációs könyvtárak valóban ezt a felépítést követték. Például a pécsi Úrinők kongregációjának 1941-es könyvtárjegyzéke szerint a könyvállomány majdnem fele vallási tárgyú munka volt, közel 40 %-a szépirodalom, míg mintegy 5%-a tudományos mű. Ezek mellett megtalálhatóak voltak kis számban útleírások, illetve néhány közéleti témájú kötet is (Pécsi Úrinők 1941).

A kongregációs könyvtárakban természetesen a könyvek mellett megtalálhatóak voltak a különféle katolikus folyóiratok is, annál is inkább, mert a kongreganisták egyik fontos feladatának számított az éppen a jezsuiták tevékenysége folytán felvirágzó katolikus sajtó támogatása (Klestenitz 2005). Az egyes kongregációk társadalmi, nemi és korösszetételét tükrözték a járatott lapok. Például a pécsi Tanítónőképző Intézet kongregációs könyvtárába kimondottan a középosztálybeli, iskolázott fiatal nők érdeklődésének megfelelő katolikus lapok jártak: a Zászlónk című szépirodalmi ifjúsági folyóirat, a Nagyasszonyunk, a női Mária-kongregációk szépirodalmi és ismeretterjesztő folyóirata, A mi lapunk, a katolikus munkavállaló nők lapja és melléklete, a Dolgozó Nők Lapja, valamint a Katolikus Népszövetség (A Miaszonyunkról nevezett 1914:51–52). Hasonlóképpen a pécsi Úrinők Mária-kongregációja könyvtárába a „harcos katolicizmus” lapja, a Bangha Béla páter szerkesztette szépirodalmi és közéleti témájú Magyar Kultúra és a konzervatív szépirodalom egyik legnépszerűbb lapja, az Élet járt (Pécsi Úrinők 1941). Ezek mellett természetesen minden kongregációs könyvtárban megvolt a Mária-kongregáció című társulati közlöny is.

A könyvtárat a tagok közül választott könyvtáros kezelte, aki tisztségéből adódóan a társulat életét irányító magisztrátus tagjai is volt. A könyvtáros feladata volt, hogy a beszerzett vagy ajándékba kapott könyveket azonnal ellássa számmal és pecséttel, bevezesse a könyvtár jegyzékébe és a megfelelő helyre rakja, illetve egy meghatározott időpontban kiadja a könyveket a kölcsönözni kívánó olvasóknak. Oda kellett továbbá figyelnie a könyvek jó állapotára is – különösen visszahozatalkor – és ha szükséges volt, gondoskodnia kellett a bekötésükről (Kongreganisták kézikönyve 1910:110, 271; Kongreganisták kézikönyve 1937:129). Ajánlatos volt a könyvtár állományáról két jegyzéket is vezetni szakok és szerzők szerint, melyeket kifüggesztettek vagy odaadtak a tagoknak, sőt, jelentősebb terjedelmű könyvtár esetén akár ki is nyomtathattak (Bús 1927:153).

A könyvtárak megszűnése

1946 és 1949 között a létrejövő kommunista hatalom feloszlatta a katolikus egyesületek többségét, köztük a Mária-kongregációkat is (Gergely 1985:57, 84; Havasy 1990:50). A feloszlátott kongregációk vagyonának, így könyvtárainak sorsa is bizonytalan. Előfordult, hogy a tagok hazamenekítették a könyveket és otthon őrizték tovább „szebb napokat” várva. De az is gyakori volt, hogy a társulat helységeibe költöző új „lakók”, általában valamilyen hivatal munkatársai az ott talált könyveket a PAHUBE-ba, a MÉH elődjébe küldték, ahonnan zúzdába kerültek, vagy egyszerűen szétszórták, elégették, tönkretették. Legjobb esetben a könyveket a hatalom emberei lefoglalták és átadták az Országos Könyvtári Központ munkatársainak, akik átvizsgálták az anyagot, majd a használhatónak vélt könyveket különböző könyvtárakba szállították, az elavultnak vagy politikai okokból „károsnak” vélt kiadványokat pedig a zúzdába küldték (Wix 1997:11–29, 53–55, 66; Horváth 1978:236, 239–244).

Konklúziók

A Mária-kongregációs könyvtárak bár általában nem rendelkeztek nagy könyvvállománnyal és csak egy szűk réteg, a társulati tagság részére voltak elsősorban elérhetőek – bár tudunk egyes esetekben arról, hogy külsős személyek is használták (A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet 1908:8–11)–, de hatásukat tekintve jóval nagyobb jelentőséggel bírtak. Ugyanis alapvetően az egész katolikus közéletet irányító elit, illetve jövődöntő elit alkotta a kongregációk tagságát, így ezen férfiak és nők, fiúk és lányok olvasmányélményei közvetett módon az egész katolikus társadalomra kihatással voltak.

Felhasznált irodalom:

- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1903–1904. iskolai évről (1904). Pécs, 1904.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1906–1907. iskolai évről (1907). Pécs.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1912–1913. iskolai évről (1913). Pécs.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1913–1914. iskolai évről (1914). Pécs.
- A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézeteinek értesítője az 1914–1915. iskolai évről (1915). Pécs.
- A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet értesítője az 1906–1907-iki tanévről (1907). Pécs.
- A Pécsi Püspöki Tanítóképző-Intézet értesítője az 1907–1908-iki tanévről (1908). Pécs.
- A Pécsi Uri Nők Mária-Kongregációjának szabályai (1931). Pécs, Taizs József.
- Az Erősség Tornyáról elnevezett Pécsi Állami Főreáliskola ifjúságának Mária Kongregációja (1908). Pécs, Wessely és Horváth.
- Bangha, Béla (1911): Mi a kongregáció? Budapest, Stephaneum.
- Bangha, Béla (1941): Kongreganisták és az olvasmány. In: Bangha Béla: A Nagyasszony zászlaja alatt I. Budapest, Szent István Társulat. 375–381. p.
- Bús, Jakab (1927): Kalauz a Mária-kongregációk számára. Budapest, Apostol Nyomda.

- Gergely, Jenő (1985): A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. h.n., Kossuth.
- Havasy, Gyula (1990): A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Budapest, Magánkiadás.
- Hermann, Egyed (1973): A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, Aurora.
- Horváth, Viktor (1978): Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon (1949–1960). In: Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974–1975. Budapest, OSZK. 233–261. p.
- Juhász, Erika – Simándi, Szilvia (2008): Aus der Geschichte der ungarischen Erwachsenenbildung. In: Sári, Mihály – Huszár, Zoltán – Várnagy, Péter – Zalay, Szabolcs (szerk.): Regionalisierung – Internationalisierung. Pécs, Universität Pécs. 227–237. p.
- Kádár, Zsófia (2013): A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése. In: Egyháztörténeti Szemle 14. évf. 1. szám, 5–45. p.
- Klestenitz, Tibor (2008): A Mária kongregációk és a sajtókérdés a dualizmus korában. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 17. évf. 3–4. szám, 83–100. p.
- Kongreganisták kézikönyve (1910). Budapest, Mária-kongregáció. 7. kiadás.
- Kongreganisták kézikönyve (1937). Budapest, „Mária-kongregáció” szerkesztősége. 16. kiadás.
- Löffler, Fülöp (1925): A Mária-kongregációk. Budapest, „Mária-kongregáció”.
- Mohl, Antal (1898): A Mária-kongregációk története. Különös tekintettel hazánkra. Győr, Győregyházmegyei Könyvnyomda.
- Pécsi Úrinők Mária-Kongregációjának könyvtárjegyzéke (1941). Pécs, Kultura Könyvnyomdai Műintézet – Mayer A. Géza és Társai.
- Petrush, Antal (1992): Száz év a magyar jezsuiták múltjából I. Kecskemét, Korda.
- Petrush, Antal (1994): Száz év a magyar jezsuiták múltjából II. Kecskemét, Korda.
- Szent Ágnes Mária-kongregáció (1931). In: Pécsi Katolikus Tudósító 9. évf. 4. szám, 5. p.
- Szentkirályi, István (1908): A pécsi Notre-Dame Nőzárda és iskolái. Pécs, Pécsi Notre-Dame Nőzárda.
- Tüskés, Gábor – Knapp, Éva (1992): Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században. In: Néprajzi Látóhatár I. évf. 3–4. szám, 8–36. p.
- Wix, Györgyné (1997): A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952. Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 11. Budapest, OSZK.